

Чирко Б.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ КОЛОНІЙ НІМЕЦЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІІІ – ПОЧАТОК ХІХ СТ.)

Пропонована публікація присвячена одній з найбільш цікавих, складних, важливих, багато в чому драматичних та певною мірою недостатньо досліджених проблем в історії німецької етнічної групи в Україні – процесу масової іноземної імміграції німецькомовних мешканців ряду європейських країн в Південні регіони Російської держави другої половини ХVІІІ – початку ХІХ ст. У статті особлива увага приділяється питанням організації державного управління та місцевого самоврядування німецькомовних колоністів, а також суспільно-правового та соціального статусу іноземця-колоніста в Російській імперії. В роботі аналізуються законодавчі акти російського уряду, зокрема, маніфести Катерини ІІ 1762 та 1763 рр. та маніфест Олександра І 1804 р., якими регламентувалися переселенські кампанії, соціально-господарське й духовно-релігійне життя колоністів в місцях переселення. Автор звертає увагу на пільгові умови, що надавалися російською владою іноземним переселенцям (свобода віросповідання, звільнення від податків на різні терміни, право на здійснення самоуправління в колоніях, звільнення від військової та цивільної служби тощо). В публікації розкривається різнопланова й багатогранна діяльність Експедиції державного господарства, опікунства іноземних і сільськогосподарського домоводства; Контори опікунства Новоросійських іноземних переселенців; Опікунського комітету о колоністах Південного краю Росії, інших державних установ, які опікувалися життям та діяльністю німецьких колоністів. Особливе значення приділяється питанням організації громадського устрою та місцевого управління колоніями. Йдеться про те, що місцеве самоуправління колоністів здійснювалося через спеціальні окружні та сільські установи та її представників (обер-шульців, шульців та бейзіцерів), які обиралися за результатами виборів від громади та затверджувалися Конторою. Підкреслюється, що нормою життя колоністів було ретельне виконання чинного законодавства. В той же час відзначається, що суспільне життя регулювалося не тільки законами, але й правилами, які були вироблені самими членами громади. В зв'язку з цим поряд з застосуванням законодавства часто застосовувалося й звичайне право (звичай), які також виражали правовий порядок, встановлений незалежно від існуючого законодавства.

Ключові слова: німецькомовні переселенці, німецькі колонії, менонітські колонії, німці, меноніти, державне управління, самоврядування німецьких колоній.

Постановка проблеми. Понад двісті років тому з різних німецьких князівств та інших регіонів Північної й Центральної Європи на запрошення російського уряду в Причорномор'я переїжджають численні групи німецькомовних переселенців. Вони поселилися в Криму, Катеринославській, Таврійській, Херсонській губерніях (на території нинішніх Запорізької, Херсонської, Дніпропетровської, Миколаївської та інших областей України) та відіграли особливу роль в соціально-господарському й культурному розвитку Південного регіону Російської імперії. Російська влада надавала переселенцям суттєві привілеї соціально-господарського, фінансового

та адміністративного характеру. Управління колоніями здійснювалася мережею органів державної влади. В колоніях запроваджувалося місцеве самоуправління. В результаті німецькі сільськогосподарські колонії досягли високого рівня соціально-господарського та культурного розвитку. Німецькі колоністи гармонійно вписалися в соціальне, господарське, освітнє й культурне життя Російського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням утворення та організації діяльності німецьких адміністративно-територіальних одиниць присвячено чимало публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців. Зазначені проблеми

досліджуються в наукових розробках Д. Брандеса [1], О. Коновалової [2; 3; 4], Е. Плесскої [5], Н. Шевчука [6], І. Юзбашевої [7], Малиновської [8], а також інших дослідників історії німецької етнічної групи в Україні.

Постановка завдання. Наукові розробки свідчать про значні успіхи наукової громадськості в дослідженні історії німецької етнічної групи в Україні. В той же час уважний аналіз опублікованих праць дозволяє стверджувати, що в вітчизняній історіографії залишається недостатньо розробленою наукова проблема організації державного управління та місцевого самоврядування німецьких переселенських колоній у Російській імперії. Заповнити цю прогалину в українській історіографії – важливе завдання сучасної історичної науки. Певні кроки в цьому напрямі робить і автор пропонованої публікації.

Виклад основного матеріалу. На підставі історичних джерел встановлено, що вперше німці з'являються на Русі ще в IX столітті. Чимало німців переселилося в Росію у XV–XVI століттях за часи правління московських князів Івана III та Василя III. Під час царювання Івана VI Грозного в Москві, а також і в інших містах виникають так звані Німецькі слободи. Наприкінці XVII – початку XVIII століть на запрошення Петра I в Росію переїжджає значна кількість німецьких спеціалістів та підприємців. В основному вони служили в армії, на флоті, брали участь у мануфактурному підприємстві. Розглядаючи історію іноземної колонізації в Росії, відзначимо, що вона починається ще за часів імператриці Єлизавети Петрівни, коли за її наказом були завербовані наймані солдати з Сербії для укріплення південних кордонів імперії. Найманці заснували воєнні поселення за Дніпром, поблизу польського кордону, які назвали Новою Сербією. У 1764 р. Нова Сербія була перейменована в Новоросійську губернію. У 1798 р. сербські загони були реорганізовані в регулярні військові підрозділи, а на місце сербських поселень прийшли інші колоністи [5, с. 6]. В зв'язку з цим звернемо увагу на те, що масова іноземна колонізація в Російську імперію сталася саме за часів правління імператриці Катерини II. Цьому сприяв «Маніфест про дарування іноземним переселенцям авантажів та привілеїв», виданий 22 липня 1763 р. Зазначеним документом імператриця закликала іноземців, передусім селян, ремісників й торговців, переселятися в Російську імперію на нові землі, які відійшли до Росії в результаті численних російсько-турецьких війн [5, с. 7]. В першу чергу таке переселення передбачало господарське

освоєння величезних та малозаселених територій Півдня Російської імперії в Причорномор'ї (Новоросії), у складі якої пізніше були утворені Херсонська, Таврійська та Катеринославська губернії [1, с. 153–164]. Звернемо увагу на те, що зазначені губернії знаходилися в українських землях (на території нинішніх Запорізької, Херсонської, Дніпропетровської, Миколаївської та інших областей України).

Заклики імператриці Катерини II до переселення в Російську імперію знайшли широкий відгук у десятків тисяч мешканців багатьох європейських, в основному германських, країн та спричинили масову імміграцію іноземних переселенців до Росії. Причини, що штовхали людей до міграції, були різними, але в основному вони мали соціальний та релігійний характер. Селяни, які страждали від гострого браку землі та утисків господарів, сподівалися, що на новому місці, в Росії, вони зможуть покращити своє господарське становище, а чисельні протестантські громади (менонітські, лютеранські та інші) намагалися уникнути переслідувань з боку католицької більшості та мріяли про те, що російська влада надасть їм можливість вільно, без перешкод жити своїм традиційним релігійним життям. В результаті масової імміграції на Півдні Росії почалося формування численних сільськогосподарських колоній іноземних, здебільшого німецькомовних, переселенців.

Розглянемо питання щодо суспільно-правового та соціального статусу іноземця-колоніста в Російській імперії [6, с. 20–33]. Відзначимо, що Російська іноземна колонізаційна політика XVIII–XIX століть визначалася маніфестами Катерини II 1762 та 1763 рр. та маніфестом Олександра I 1804 р. [6, с. 20]. В зазначених документах містилися умови переселення в Росію та права, які їм надавалися, зокрема проїзд до певного місця проживання з можливістю надання грошей на шляхові розходи. Для переселенців зберігалася також і можливість безперешкодного повернення до колишнього місця проживання. Особливе значення для переселенців мало те, що в документах детально прописувалися пільги та привілеї, які їм надавалися: свобода віросповідання; звільнення від податків на різні терміни; безпроцентна позика на 10 років на будівництво будинків, придбання сільськогосподарського реманенту й інструментів та облаштування господарства; право на здійснення самоуправління в колоніях; звільнення від військової та цивільної служби тощо. В той же час влада висувала зобов'язання прийняття пере-

селенцями присяги на вірність Російській державі та імператору [6, с. 20–21]. В подальшому були прийняті й інші закони, які регулювали правовий статус іноземних переселенців. У 1857 р. було прийнято «Статут щодо колоній іноземців в імперії», який доповняв та конкретизував правовий та соціальний статус колоністів [6, с. 21]. У 1862 р. в Одесі було видано «Звід установ та статутів щодо колоній іноземців в імперії», виданий німецькою та російською мовами [6, с. 21]. Суспільно-правовий статус іноземних переселенців зазнав суттєвих змін з прийняттям закону від 4 липня 1871 р. «Правила щодо устрою поселенців-власників (колишніх колоністів)». Зазначеним законом передбачалася ліквідація самоуправління в колоніях та прирівнювання колоністів до категорії сільських жителів. Закон забороняв можливість подвійного громадянства, проте надавав право на вільний виїзд з Росії без внесення в казну нажитого ними капіталу [6, с. 21].

Звернемо увагу на те, що забезпечення процесу розселення та улаштування іноземних переселенців (німців, менонітів, швейцарців, болгар, греків, слов'яносербів), утворення німецьких, менонітських й інших сільськогосподарських колоній, організація їх внутрішнього життя здійснювалася різноманітними державними установами Російської імперії. У березні 1797 р. імператор Павло I доручив опіку колоністів новоутвореному відомству – Експедиції державного господарства, опікунства іноземних і сільськогосподарського домоводства [1, с. 154]. Виникають також і інші державні установи, які займалися питаннями опікунства щодо іноземних переселенців. З 1803 р. хвиля іноземних переселенців значно зростає. З 1803 по 1810 рр. в околицях Одеси, на Молочних водах та Криму було засновано біля 80 німецьких та менонітських колоній (не враховуючи болгарських, єврейських та інших поселень) [3, с. 10]. Прийом, розселення та улаштування переселенців були покладені й на іншу установу – Контору опікунства Новоросійських іноземних переселенців (Новоросійська опікунська контора) [7, с. 176], першим, єдиним і незмінним Головним суддею якої був С.Х. Контеніус до реорганізації установи у 1818 р. [3, с. 10]. Контора – орган державного управління колоніями Новоросійського краю (з 6 квітня 1800 – по 22 березня 1818 р.) [7, с. 176]. З грудня 1802 по лютий 1803 р. Контора мала назву Катеринославська контора опікунства іноземних поселенців [7, с. 176]. Контора підпорядковувалася Експедиції державного господарства, опікунства іноземних і сільського

домоводства при Сенаті. З 1802 р. увійшла до складу Міністерства внутрішніх справ. З 1811 р. знаходилася у складі Департаменту державного господарства й публічних будинків Міністерства внутрішніх справ [7, с. 176].

Діяльність Контори регламентувалася Інструкцією Контори опікунства новоросійських іноземних переселенців (від 26 липня 1800 р.) та Інструкцією для внутрішнього порядку й управління Новоросійських іноземних колоній (від 16 травня 1801 р.) [7, с. 176]. Зазначимо, що Контора управляла всіма іноземними колоніями Новоросійського краю. До сфери діяльності Контори належали: вибір і закупівля земель для поселення іноземців, забезпечення їх проїзду до місця оселення, надання колоністам статусу російських підданих, видача позик на облаштування, охорона прав та привілеїв колоністів. Контора також спостерігала за виконанням колоністами своїх зобов'язань, стежила за порядком у колоніях тощо [7, с. 176]. Важливим напрямом діяльності контори були питання господарської діяльності колоністів, розвитку в колоніях землеробства та скотарства [7, с. 176]. До того ж Контора виконувала функції судового органу. В зв'язку з цим установа розглядала спірні питання, які виникали як між колоніями, так і окремими колоністами, а також, як зазначалося в документах, між колоністами та «природними росіянами» [7, с. 176].

Діяльність С.Х. Контеніуса як Головного судді Контори опікунства з 1804 р. проходила під безпосереднім керівництвом герцога де Ришельє. Арман Еммануїл Дюплессі герцог де Ришельє (Еммануїл Осипович, Дюк де Ришельє, 1766–1822), виходець з стародавнього французького аристократичного роду, поступив на російську службу, а з 1803 р. стає градоначальником Одеси на правах військового губернатора. У 1805 р. Ришельє призначається Херсонським військовим губернатором та управляючим цивільною частиною в Катеринославській, Херсонській та Таврійській губерніях, а також начальником військ кримської інспекції (Новоросійським генерал-губернатором, з 1812 р. – Новоросійським та Бессарабським генерал-губернатором). З цього часу діяльність Ришельє поширюється від Дністра до Кубані [3, с. 5]. Зазначимо також, що за часи Ришельє Одеса фактично стає урядовим центром краю [3, с. 5]. Коли в Одесі очікувалася перша крупна хвиля німецьких колоністів, Ришельє добився від Олександра I, аби управління поселенням колоністів в Одесі та її околицях були передані йому самому [1, с. 154–155]. З цієї метою утворюється

Особа Канцелярія Одеського поселення [В оригіналі тексту – «водворения» – Авт.]. Кажучи про організацію колоністської справи, звернемо увагу на те, що Рішельє здійснював головне управління колоніями Півдня Росії протягом 10 років, з 1803 по 1814 рр. [3, с. 6–7].

З 1818 р. в зв'язку зі збільшенням чисельності колоністів та планів влади щодо подальшого залучення іноземних переселенців органи управління іноземними переселенцями зазнали реорганізації. 22 березня 1818 р. було засновано Опікунський комітет о колоністах Південного краю Росії [7, с. 177]. Установу очолював «головний опікун» генерал І. Інзов. Опікунський комітет о колоністах Південного краю Росії знаходився в Катеринославі та мав Контори опікунства іноземних у Катеринославі, Одесі та Бессарабії [1, с. 155]. Після того як уряд приймає рішення у 1819 р. не приймати більше іноземних переселенців, а колонії зміцнилися в економічному відношенні, у 1833 р. Контори були ліквідовані, а колонії підпорядковуються безпосередньо Опікунському комітету, діяльність якого продовжувалася до 1871 р. [1, с. 155].

Зупинимося на питанні організації громадського устрою та місцевого управління колоніями. Вони регулювалися «Інструкцією для внутрішнього розпорядку та управління новоросійських іноземних колоній», яка була прийнята у 1801 р. [5, с. 17]. Зазначимо, що основою колоністського життя та одним з привілеїв, які надавалися німецьким колоністам владою, була можливість внутрішнього самоуправління справами колоній через роботу виборних представників з мешканців колоній. Колоністи охоче скористалися такою можливістю та досить ефективно власноруч здійснювали управління колоністськими справами. Колоністи намагалися досягти такого рівня місцевого самоуправління, щоби державна адміністрація не мала підстав втручатися в їх внутрішні справи [1, с. 164]. Причому колоністи намагалися уникати будь-яких конфліктів з державними установами, виконували свої обов'язки пунктуально і з «вражаючою швидкістю», як про це повідомляли ревізори з Санкт-Петербурга під час обстежень німецьких колоній у 1890 р. [1, с. 164].

Самоуправління колоністів здійснювалося через спеціальні окружні та сільські установи, за тогочасною термінологією – «прикази». Сільський (колоніальний) приказ утворювався в кожній колонії та складався з шульца (старости, Schulze), двох бейзіцерів (засідателів, Beisitzer) та по одному десятському від кожних 10 дворів

[2, с. 13]. Окружний приказ встановлювався в кожній окрузі та був представлений обер-шульцем (Oberschulze, окружний голова) та двома бейзіцерами. Обер-шульци, шульци й бейзіцери обиралися за результатами виборів від громади та затверджувалися Конторой. Обер-шульц обирався на три роки, а окружні бейзіцери на 2 роки від всіх колоній та під наглядом наглядача колоній. Шульц та сільські бейзіцери обиралися на 2 роки під наглядом обер-шульца. Колоністи кожної колонії становили громаду, в якій скликався мирський схід (зібрання), вищий орган влади колоністів [5, с. 18], який складався з представників – по одному господарю від кожного двору [2, с. 14]. Мирський схід мав широкі повноваження: на ньому обиралися шульци та бейзіцери, розглядалися питання передачі господарств, розподіл повинностей, затверджувалися умови запрошення священників, утримання шкіл та вчителів, будівництво громадських та церковних будинків, будівництво мостів та доріг, а також й інші питання колоністського життя [5, с. 18]. З питань, що розглядалися на сході, складалося письмове рішення, за тодішнім формулюванням – мирський «приговор», яке підписувалося членами сходу та завірялося печаткою сільського приказу [5, с. 18]. Враховуючи, що опікунські установи контролювали всі сторони життя колоністів, старости колоній й шульци доповідали в Контору опікунства практично про все, що відбувалося в колоніях: про старанних та ледащих хазяїв, про господарські придбання, які здійснювали колоністи, бажання вступити до шлюбу, необхідність присилки пастора, конфлікти, крадіжки, хвороби та навіть щомісячні звіти про погодні умови, що могли вплинути на господарську діяльність колоністів [5, с. 16]. Характеризуючи діяльність представників місцевого колоністського самоуправління, відомий дослідник історії німецької етнічної групи Д. Брандес (Дюссельдорф, Німеччина) відзначає, що шульци та зейзіцери повинні були турбуватися про те, щоб «всі працездатні колоністи упражнялися [так в документі – Авт.] в сільському господарстві та сумлінно займалися своїм господарством», «вели тверезе, спокійне та працьовите життя» [1, с. 155]. Однак далеко не всі колоністи відповідали подібним критеріям. Знали про це й представники російської влади, в тому числі керівництво Опікунського комітету Південного краю Росії, Катеринославської та Одеської контор іноземних поселенців. Герцога Рішельє занепокоїло, наприклад, те, що на початковому етапі переселенської кампанії прибували коло-

ністи «не самої кращої якості» [4, с. 96]. Кажучи про це, Рішельє писав, що треба брати до уваги пороки «старого європейського суспільства, з якого вийшли ці люди...» [4, с. 96].

До заходів органів колоністського самоуправління входило також те, щоб «ледащі, розбещені й неслухняні» господарі обкладалися грошовим штрафом або, в ряді випадків, піддавалися «легким тілесним покаранням» [1, с. 155]. Мається на увазі здійснення покарань по відношенню до тих колоністів, дії яких були несумісні з принципами та моральними устоями життя, загальноприйнятими в громадах німецькомовних переселенців. В середовищі німецьких переселенців нерідкими були й випадки скоєння протиправних дій, які вступали в протиріччя з чинним законодавством Російської держави. В зв'язку з цим розглянемо питання стосовно правопорушень, які мали місце в колоніях іноземних переселенців, а також заходах, що застосовувалися щодо їх покарань. Зазначимо, що іноземні колоністи – німці, меноніти, а також шведи, швейцарці, болгары, греки, гагаузи, серби, чорногорці та євреї-землероби, підлягали дії російського законодавства так, як і інші категорії державних селян, частиною яких в правовому відношенні вони й були, за винятком тих епізодів, коли колоністам надавалися певні привілеї, наприклад, звільнення від рекрутської повинності тощо [4, с. 80]. Можна виділити декілька категорій правопорушень у колоніях, які вимагали застосування певних правових дій: громадянські справи; так звані «поліцейські злочини»; конфлікти колоністів з іншими категоріями громад Росії; карні (кримінальні) злочини тощо [4, с. 82–83]. Конфлікти, що мали місце у відносинах між колоністами, – так звані «маловажні чвари та позови» (тобто громадянські справи), розглядалися сільським приказом, який збирався 1–2 рази на тиждень залежно від необхідності або за наказом шульца. У разі непримиренності сторін це становилося обов'язком окружного приказу або навіть предметом розгляду в конторі опікунства. Розгляд «поліцейських злочинів» (крадіжки, насильне відчуження чужої власності, побиття, завдані шульцам та обер-шульцам) розглядалися на основі загального законодавства Росії виключно в Новоросійській конторі. Розгляд конфліктів колоністів з іншими категоріями громадян здійснювався в повітовому суді або міському магістраті з участю помічника Головного судді контори опікунства [4, с. 82]. Стосовно ж розгляду карних (кримінальних) злочинів колоністів (вбивство, підпали, контрабанда, невідплатний борг, чаклунство),

то вони здійснювалися на основі загальних державних законів в загальних судових інстанціях (нижніми земськими судами, повітовими судами, губернськими палатами карного суду) з обов'язковою присутністю в них представників від колоніального управління [4, с. 83].

Відзначимо також, що суспільне життя регулювалося не тільки законами, але й правилами, виробленими самими членами громади. Тому поряд з застосуванням законодавства часто застосовувалося звичайне право (звичаї). Звичаї (торгівельні, сімейні інші) також виражали правовий порядок, встановлений незалежно від існуючого законодавства. В народному розумінні злочин – це приватна справа, яка стосувалася лише інтересів потерпілого та його родичів, яке може закінчитися замиренням, накладанням пені. Досить часто потерпіла сторона обмежувалася вимогами грошової компенсації [4, с. 92–93]. Колоністи могли бути покарані по суду, публічно або партикулярно (приватно). Взагалі треба сказати, що покарання, які виносилися колоністам на рівні колоністського управління, були досить м'якими. Найбільш поширеними серед них були – «легкі тілесні покарання» (побиття нагаями), примусові роботи на користь громади та казни, штрафи, утримання на хлібі та воді, церковні покарання (епітім'ї) тощо [4, с. 93–94]. В особливо тяжких випадках справа могла закінчитися виключенням з колоністів, засланням у Сибір або й за межі Росії. Заходи, що здійснювалися щодо колоністів, переслідували мету настрахати правопорушників в «наказання та наущение» іншим колоністам. Зазначимо, що поступово зменшенню загального рівня правопорушень серед колоністів та подоланню їх наслідків сприяли суттєве покращення соціально-господарського стану колоній, а також і відповідні заходи, які здійснювалися з боку органів колоністського самоуправління, виборних наглядачів, опікунських органів, церкви та загальнодержавних установ [4, с. 97].

Звернемо увагу на те, що особливе місце в діяльності колоністської спільноти та органів колоністського самоуправління займали питання, пов'язані з прийняттям до колонії нових членів. В зв'язку з цим треба відзначити, що відповідно до існуючих нормативних документів необхідною умовою для отримання статусу колоніста було те, що переселенець повинен був мати такі риси, як добросовісність та схильність до господарської діяльності. Якщо ж цього не було, то переселенець міг отримати відмову [6, с. 22]. Ще одним важливим напрямом діяльності органів коло-

ністського самоуправління був також контроль за дотриманням переселенцями діючого в Російській імперії паспортного режиму. Питання про здійснення паспортного контролю в колоніях, хто видавав й перевіряв підтверджуючі особу документи, а також дозвіл на поїздки в межах імперії, представляє інтерес для вивчення більш широких проблем – взаємодії колоністів з органами державної влади, господарським станом колоній, зокрема розвитком ремесел та торгівлі, організацією самоуправління в колоніях, правовому статусі їхніх мешканців тощо. Загальний та обов'язковий паспортний контроль вводиться Указом Петра I 30 жовтня 1719 р. з метою здійснення контролю за тими, хто переміщався по країні. В документі йшлося про те, щоб «ніхто нікуди без проїзних або прохожих листів з міста в місто та з села в село не ходив, але кожний мав би від начальників своїх паспорт або пропускний лист» [8, с. 9]. Зазначалося також, що осіб, у яких при перевірці не було при собі «паспорта або проїзного чи проходного листа», треба приймати «за недобрих чи прямих злодіїв» [8, с. 9]. Згодом дія паспортного режиму поширюються і на іноземних переселенців, зокрема німецьких колоністів. В Інструкції про внутрішній розпорядок в Новоросійських колоніях від 16 травня 1801 р. йшлося про те, що колоністи повинні неухильно дотримуватися певних вимог, щодо можливості залишати територію колонії та тимчасово переїжджати на недалеку відстань від постійного місця проживання. Відповідно до зазначеного документа ті, хто бажав виїхати «в якесь поселення, в губернське чи повітове місто (тобто в межах губернії, де вони проживали), отримували від окружного приказу білет [8, с. 15]. Ті, що уїжджали далеко та надовго, отримували від Контори опікунства паспорт на підставі рішення шульца, затвердженого головою округу [8, с. 15]. У 1811 та 1812 рр. відпуск новоросійських колоністів на заробітки обмежувався тільки територією самої Новоросії [8, с. 15].

Висновки. Підводячи певні підсумки зазначеного, слід сказати, що з другої половини XVIII – початку XIX ст. відбувалися масштабні імміграційні рухи частини німецького населення ряду Європейських країн в Південні регіони Російської імперії. Причини, які штовхали людей до імміграції, були різними, але в основному вони мали соціальний та релігійний характер. Селяни сподівалися, що на новому місці, в Росії, вони зможуть покращити своє господарське становище, а протестантські громади мріяли про те, що російська влада надасть їм можливість вільно, без перешкод жити своїм традиційним релігійним життям. В результаті масової імміграції на Півдні Росії почалося формування численних сільськогосподарських колоній іноземних переселенців. Діяльності німецьких колоній сприяла широка протекціоністська політика російського уряду: колоністам надавалася свобода віросповідання, звільнення від податків на різні терміни, право на здійснення самоуправління в колоніях, звільнення від військової та цивільної повинності. Розвитку німецьких сільськогосподарських колоній сприяла також активна діяльність Експедиції державного господарства, опікунства іноземних і сільськогосподарського домоводства; Контори опікунства Новоросійських іноземних переселенців; Опікунського комітету о колоністах Південного краю Росії, інших державних установ, які опікувалися життям та діяльністю німецьких колоністів. Основою колоністського життя та одним з привілеїв, які надавалися німецьким колоністам владою, була можливість внутрішнього самоуправління справами колоній через роботу виборних представників з мешканців колоній. Надання колоністам суттєвих привілеїв, робота органів державної влади, організація місцевого самоуправління, працелюбність німецькомовних колоністів сприяли всебічному господарському, соціально-культурному та духовному розвитку мешканців німецьких сільськогосподарських колоній.

Список літератури:

1. Брандес Д. Причерноморские немцы. *Немцы России. Энциклопедия*. Т. 3. Москва : «ЭРН», 2006. С. 153–164.
2. Коновалова О.В. Попечительный Комитет об иностранных поселенцах Южного края России. Одесса : «ТЭС», 1998. 364 с.
3. Коновалова О.В. Письма герцога Армана Эммануила де Ришелье Самуилу Христиановичу Контениусу. Одесса : «ТЭС», 1999. 289 с.
4. Коновалова О.В. Колонисты Юга России в конфликте с законом (1800–1818). *Вопросы германской истории*. Днепропетровск : «Пороги», 2007. С. 79–97.
5. Плесская Э.Г. Немцы Причерноморья. Одесса : «Астропринт», 2008. 136 с.

6. Шевчук Н.А. Статус иностранца-колони́ста в Российской империи: право и реальность (вторая половина XVIII – первая половина XIX века). *Вопросы германской истории: Сб. науч. тр.* Днепропетровск : РИО ДНУ, 2009. С. 20–33.

7. Юзбашева И. Контора опеку́нства Новороссийских иностранных поселенцев. *Немцы России: Энциклопедия.* Т. 2. Москва : «ЭРН», 2004. 176 с.

8. Малиновская Т.В. Паспортная система в колониях иностранцев на территории Российской империи (вторая половина XVIII – первая XIX половина в.). *Вопросы германской истории: Сб. науч. тр.* / Отв. ред. С. И. Бобылева (отв. ред.). Днепропетровск, 2009. 268 с.

Chyrko B.V. THE ORGANIZATION OF STATE GOVERNANCE AND LOCAL SELF-GOVERNMENTS OF GERMAN SETTLERS' COLONIES IN RUSSIAN EMPIRE (2ND HALF OF XVIII TO EARLY XIX CENTURY)

The following article is dedicated to the one of the most interesting, complicated, important and dramatic in many aspects problems still lacking scientific research. It is related to the history of ethnic Germans' migration from European countries to the southern regions of Russian state (2nd half of XVIII to early XIX cent.). The particular attention in the article is paid to the issues of state governance's organization and self-governance of German speaking colonists, as well as to the issues of civil jurisdiction and social status of foreign colonists in Russian Empire. The legal acts of Russian government are analyzed, among them the manifests of Catherine The Second from 1762 and 1763 and the one of Alexander The First from 1804. These acts were aimed to regulate immigration campaigns, social, economic and religious life of colonists in the regions they settled in. The attention is drawn to the privileges given by the state authorities to immigrating foreigners (religious freedom, exemption from taxes during various terms, right for self-governance, exemption from military and civil services etc.).

The diverse and multifaceted activity of bodies like Expedition of state economy, guardianship of foreign and agricultural housekeeping, Office of guardianship for foreign settlers of Novo Russia, Guardianship Committee for colonists of southern Russia along with other state institutions concerning everyday life and activities of German colonists. The particular importance is given to the issues of local governance of colonies. It was performed via special district and rural institutions and representatives (Ober-Schulz, Schulz, Beisitzer) elected by the communities and confirmed by the Office. The usual norm was the strict observation of actual law. Anyway, it wasn't the only regulation, because the rules worked out by the members of Community played significant role too. So the traditional law was used often as the expression of law and order established apart from state legislation.

Key words: *German speaking colonists, German colonies, Mennonite colonies, Germans, state governance, self-governments of German colonies.*